

КОЖАН В. В.,
здобувач кафедри теорії
та філософії права
(Навчально-науковий інститут права
та психології Національного
університету «Львівська політехніка»)

УДК 342.7

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ОСОБИСТИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена проблемам відсутності єдиного терміна для позначення особистих прав людини, аналізу визначень особистих прав людини, спробі надати авторське розуміння особистих прав людини.

Ключові слова: особисті права, громадянські права, фізичні права, термін, громадянин.

Статья посвящена проблемам отсутствия единого термина для обозначения личных прав человека, анализу определенных личных прав человека, попытке предложить авторское понимание личных прав человека.

Ключевые слова: личные права, гражданские права, физические права, термин, гражданин.

The article is devoted to the problem of absence of the unified term denoting personal human rights, analysis of the human rights concept, attempt to suggest authorial understanding of human rights.

Key words: personal rights, civil rights, natural rights, appellation, citizen.

Вступ. Одним із прагнень українського суспільства на сучасному етапі його розвитку є становлення правової держави, основним принципом якої є правова захищеність людини. Згідно зі ст. 2 Конституції України, людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Права людини в міру зміни історичної епохи, різноманітних філософських і теоретичних надбань наповнюються новим змістом, орієнтуються на певний рівень людських потреб і стан суспільства. З метою забезпечення виконання зазначеного конституційного положення видається необхідним дослідити сутність особистих прав людини в сучасній історичній епосі.

Науковою розробкою й дослідженням прав людини та громадянина займаються Г.В. Антипова, О.В. Зайчук, А.М. Колодій, А.А. Мишин, А.Ю. Олійник, Н.М. Оніщенко, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, М.О. Ушакова, О.Ф. Фрицький, В.Є. Чиркін, П.П. Шляхтун, А.Ю. Юдин та ін., але дослідження особистих прав людини завжди буде актуальним, урахувавши швидкоплинність розвитку суспільних відносин.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити й визначити, який термін найбільш доцільно вживати для позначення «особистих» прав, проаналізувати визначення особистих прав людини й запропонувати авторське.

Результати дослідження. У науковій літературі вживаються різні терміни для позначення особистих прав, а саме: «громадянські» права, «особисті» права, «фізичні» права, деякі вчені ставлять знак рівності між «особистими» та «громадянськими» правами, уживаючи їх так: особисті (громадянські) права чи громадянські (особисті) права, інші, навпаки, розмежовують особисті й громадянські права. Ураховуючи різноманіття позначення особистих прав, можна зустріти ще більше різноманіття визначень таких прав.

Причиною відсутності єдиного погляду можна вважати прагнення науковців відстояти те визначення, до якого вони схиляються. Ще одним фактором може бути те, що з'ясування самої сутності прав і їхнє закріплення в законодавстві пройшло довгий шлях, що й стало причиною виникнення великої кількості поглядів не тільки на сутність прав людини загалом, а й на визначення особистих прав людини. Також перепорою для того, щоб науковці дійшли згоди, є те, що ця група прав людини є особливою серед інших прав, оскільки вони є природними й мають особистий характер [2].

Наведемо кілька різновидів позначення особистих прав і їхніх визначень.

О.В. Зайчук і Н.М. Оніщенко ототожнюють терміни «особисті» й «громадянські» права. На їхню думку, особисті (громадянські) права – це можливості людини, надані для забезпечення її фізичної та морально-психологічної індивідуальності. Вони слугують гарантією індивідуальної автономності й свободи, засобом захисту суб'єктів від свавілля з боку держави та інших людей; природні права людини, що визнаються й закріплюються державою, гарантують їй певний рівень свободи та забезпечують фактичну можливість вільно розпоряджатися собою, гарантують невтручання в індивідуальне життя [3, с. 184].

О.Ф. Скакун вважає, що громадянські (особисті) права й свободи – це природні, основоположні, невід'ємні права людини. Вони походять від природного права на життя й свободу, яке від народження має кожна людина, і покликані гарантувати індивідуальну автономію та свободу, захищати особу від сваволі з боку держави й інших людей. Ці права дають людині змогу бути самою собою у стосунках з іншими людьми та державою. Ці права є загальними, надтериторіальними й наднаціональними.

До громадянських (особистих) прав зазвичай належать можливості людини, необхідні для забезпечення її фізичної та морально-психологічної (духовної) індивідуальності. Відповідно до цього, особисті права ділять на фізичні й духовні [4, с. 263].

П.М. Рабінович виділяє фізичні (інакше кажучи, вітальні, тобто життєві) права – це можливості людини, необхідні для її фізичного існування, задоволення її біологічних, матеріальних потреб; та особистісні права – це можливості збереження, розвитку й захисту морально-психологічної індивідуальності людини, її світогляду та духовності [5, с. 12].

Також виділяють фізичні й особисті права А.М. Колодій і А.Ю. Олійник. Фізичні права – це можливості людей, що характеризують їхнє фізичне й біологічне існування, задоволення матеріальних, духовних і деяких інших потреб, а особисті права – це можливості людини та громадянина щодо захисту своїх прав, свобод і законних інтересів [6, с. 167].

Щодо фізичних прав ми підтримуємо думку О.М. Ушакової, яка зазначає, що, з одного боку, це будуть фізичні права, які забезпечують існування людини загалом, і безпосередньо особисті права, що надають особі можливість захисту своїх прав і свобод. Але неможливо вважати особисті права лише правами, що забезпечують захист прав людини, бо ці права є ширшими за своєю сутністю, ніж зазначено науковцями. Уже саме поняття говорить нам, що ці права належать кожній особі від природи й передбачають можливість існування та вільного розвитку людини. «Фізичні права» не відображають повною мірою неповторність людської особистості, а лише зауважують на тілесності людського буття, що є властивим для таких галузей, як біологія, медицина та фізика [2].

На думку Г.В. Антипової, особисті права й свободи – це природні, невідчужувані, такі, що безпосередньо реалізуються, можливості індивіда, які знаходяться в стані постійного користування, є складовими невід'ємних умов існування людини, закріплюються й охороняються державою [7].

Особисті права – це сукупність прав, що належать людині від народження й не залежать від її громадянства. Особисті права називають також громадянськими [8, с. 169].

А.А. Мішін зазначав: «Особисті права і свободи надаються людині як фізичній особі незалежно від того, є вона громадянином цієї країни чи ні. Західна теорія часто розглядає цю категорію права і свобод як природну, даровану людині не державою, а природою або богом. На практиці ці права і свободи також мають позитивний характер, так як вони мають юридичну силу тільки тоді, коли порядок їх застосування встановлюється законом» [9, с. 45].

О.Ф. Фрицький вважає підходящим таке визначення цієї групи прав: природні (особисті) права – це сукупність природних і невідчужуваних основоположних прав, що належать людині від народження й не залежать від її належності до конкретної демократичної держави. Природні (особисті) права надаються людині від народження, а не державою, яка, залежно від ступеня демократичності, може закріпити ці права в Основному Законі або ні. Конституція України визнає й гарантує передусім саме природні (особисті) права людини [10, с. 181].

На думку І.В. Шумака й І.М. Магновського, найбільш відповідним найменуванням цієї групи прав є термін «громадянські права» [2]. Громадянські права покликані забезпечувати свободу й автономію індивіда як члена громадянського суспільства, його юридичну захищеність від будь-якого незаконного внутрішнього втручання [11, с. 21]. Тобто, науковець безпосередньо пов'язує ці права із громадянським суспільством, яке є засобом усебічного забезпечення прав і свобод людини та громадянина й передбачає захист громадянина від незаконного посягання.

Застосування терміна «громадянські» права достатньо критикується, зокрема П.М. Рабінович указує, що таке поняття (як і сам термін) пов'язується, асоціюється природним чином із правами саме громадян тієї чи іншої держави (тобто не всіх, не будь-яких людей), а тому зазначене поняття не є тотожним поняттю особистих (точніше особистісних) прав людини [5, с. 11].

О.М. Ушакова зазначає, що не можна залишити поза увагою той факт, що «громадянські права» пов'язують особу із громадянством певної держави. Тому визначення «особисті права» є більш доречним, адже воно відкриває реальну сутність цієї групи прав, яка виявляється в природному шляху виникнення та припинення й, крім цього, у тому, що ці права мають особистий характер і є виявом особистої свободи людини.

Якщо говорити про те, що ці права повинні мати назву «громадянські», то необхідно пам'ятати, що громадянські права є правами, які є державними гарантіями. Це права, які належать людині як громадянину певної держави, і кожен громадянин держави має право на захист цієї групи прав з боку держави. А якщо говорити про ці права як особисті, то все ж таки вони будуть належати кожній людині, незалежно від її громадянства. І саме особисті права передбачають свободу людини не тільки в прийнятті рішень, а й у їхній реалізації [2].

Співвідношення між правами людини та правами громадянина навіть у демократичних державах різне й нерідко залежить від суб'єктивного вибору укладачів тієї чи іншої конституції. Одне й те саме право може бути в одній конституції сформульовано як право людини, а в іншій – як право громадянина, хоча є такі права, до характеристики яких усі демократичні держави підходять однаково [12, с. 261].

Ми прихильники розмежування громадянських і особистих прав за суб'єктом їхньої реалізації. Логічне співвідношення людини та громадянина характеризується досить простою конструкцією: кожен громадянин – людина, але не кожна людина – громадянин. Однак на практиці політичні міркування завжди ускладнюють цей умовивід і визначають особливий правовий статус громадянина. Громадянин користується всіма правами людини, але водночас має низку додаткових прав і обов'язків, властивих тільки йому.

Громадянин як володар громадянських прав є найбільш універсальним суб'єктом конституційних прав і обов'язків. Він володіє їхнім максимальним обсягом. Разом із тим буде неправильним вважати громадянина суб'єктом усіх прав і обов'язків. Так, у своїй країні він не користується правом притулку, таке право зазвичай становить прерогативу іноземців та осіб без громадянства. Можливі й інші винятки в універсальній правоздатності громадянина, пов'язані, наприклад, із віком, соціальним становищем та іншими конкретними обставинами.

Ураховуючи неоднозначне тлумачення терміна «громадянські права», що включає в себе, крім особистих прав і свобод, окремі політичні й економічні права, безпосередньо пов'язані із правовим статусом людини, зокрема громадянством, необхідно розмежовувати особисті й громадянські права.

На підставі аналізу вищезазначених думок науковців, можна зробити висновок, що особисті права – це невідчужувані права людини, які належать їй від моменту народження,

стосуються забезпечення її фізичної та морально-психологічної індивідуальності, закріпленні в нормативно-правових актах, що гарантуються державою й міжнародним співтовариством.

Висновки. Отже, у межах дослідження можемо відмітити, що в науковій літературі не існує єдиної думки щодо використання терміна для позначення особистих прав. Найчастіше вживаються терміни «особисті права», «громадянські права», «особисті (громадянські) права». На нашу думку, терміни «особисті права» й «громадянські права» не можна ототожнювати, ураховуючи правовий статус особи (людини) та громадянина, а саме: набір прав, якими кожен із них володіє, ці терміни перебувають у логічному співвідношенні перехрещення. Виправданим є вживання терміна «особисті права», ураховуючи співвідношення: кожен громадянин – людина, але не кожна людина – громадянин. Дослідження стане основою для подальшого наукового пошуку як поняття «особисті права», так і конкретного виду особистих прав.

Список використаних джерел:

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Ушакова М.О. Поняття та види особистих прав людини: теоретичний аспект / М.О. Ушакова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stattionline.org.ua/pravo/76/11995-ponyattya-ta-vidi-osobistix-prav-lyudini-teoretichnij-aspekt.html>.
3. Зайчук О.В. Теорія держави і права / О.В.Зайчук, Н.М. Оніщенко. –К. : Юрінком Інтер, 2006. – 307 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права / О.Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
5. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави / П.М. Рабінович. – К. : Атіка, 2001. – 176 с.
6. Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 336 с.
7. Антипова Г.В. Система личных прав человека : Конституционно-правовой аспект / Г.В. Антипова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=117979>.
8. Шляхтун П.П. Конституційне право України / П.П. Шляхтун. – К. : Освіта України ; КНТ, 2008. – 592 с.
9. Мишин А.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран / А.А. Мишин. – М. : Белые альфы, 1996. – 245 с.
10. Фрицький О.Ф. Конституційне право України : [підручник] / О.Ф. Фрицький. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 512 с.
11. Пустовіт Ж.М. Актуальні проблеми прав і свобод людини і громадянина в Україні / Ж.М. Пустовіт. – К. : КНТ, 2009. – 232 с.
12. Чиркин В.Е. Сравнительное конституционное право / В.Е. Чиркин, А.Ю. Юдин. – М. : Норма-Инфра М, 1996. – 730 с.

